

DERES KORNÉLIA – ADY MÁRIA

Színre megy

Színháznéző kalauz

9–12. osztályos diákoknak

Színházban lenni: Mit nézel és miért nézed?

1.1	Mit nézel?	05
1.2	Színházi minimum	06
1.3	Színház-definíciók	07
1.4	Színházban: a figyelem iránya	09
1.5	A közönség	11
1.6	Beltéri és kültéri színházak	12
1.7	Szó és kép, hang és mozgás a színházban	14
1.8	Megmarad	17

Szophoklész: Antigoné

2.1	Igazság, vita, konfliktus	19
2.2	Konfliktus és sors	22
2.3	Jellemek	23
2.4	Életre kelt szereplők	24
2.5	Érvek és álláspontok	25
2.5	Vita: Kreón vagy Antigoné?	29
2.6	Antigoné-képek	30
2.7	Érvelő esszé	35

Katona József: Bánk bán

3.1	Bosszúállók	38
3.2	Bosszú, sérelem, elégtétel	40
3.3	Jellemek	41
3.4	Életre kelt szereplők	42
3.5	Szöveg/hűség	43
3.6	Haza-képek	50
3.7	Tragikus hős	51
3.8	Színrevitel	53
3.9	Nő-képek, Melindák	55
3.10	Érvelő esszé	58

Függelék	60
-----------------------	----

Színháznéző kalauzunk elsősorban 9–12. osztályos diákoknak és tanárainak készült azzal a céllal, hogy segítséget nyújtson színházi előadások értelmezésében, elemzésében.

Több szempontból is határterületen született. A Petőfi Irodalmi Múzeum Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetének múzeumpedagógiai kiadványa, amely nagyban támaszkodik a gyűjteményi anyagra, ugyanakkor igyekeztünk minél közelebb kerülni a színház sokszínűségéhez, elevenességéhez, és mégsem elszakadni a tananyagtól és az irodalomórák keretei adta lehetőségektől.

Szakanyagunkat a VEKOP-7.3.4 Kulturális intézmények a köznevelés eredményességéért című pályázat részeként állítottuk össze, amelyre kifejezetten múzeumpedagógiai programmal pályáztunk. Ennek keretében valósult meg a gimnáziumi 9. osztálynak tartott Antigoné- és a 10. osztályosokkal végigvitt Bánk bán-foglalkozássorozat. Egy-egy osztály öt alkalommal, másfél órás időtartamban vett részt a foglalkozásokon, amelyek gyakorlata segítette a szerzőket a feladatok összeállításában.

Ebből is adódik, hogy a leírásoknál többes számú megszólítást használunk, és előfordulnak kifejezetten csoportos játékok, de a kalauz legtöbb feladata egyénileg is átgondolható, megoldható. Ha tanár vezeti végig rajta diákjait, használja ötleteinket, javaslatainkat kiindulópontnak, és szakadjon el azoktól bátran; ha diák venné kezébe önállóan, válassza ki azokat

a kérdéseket és szempontokat, amelyek megragadják, és ugorja át azokat, amelyek kevésbé! Javasoljuk viszont, hogy ami érdekl, annak nézzen utána kalauzunk keretein túl is.

*Ehhez szeretnénk segítséget nyújtani a főszöveget kiegészítő, margóra írt megjegyzésekkel, illetve a keretes formában elkülönített bővebb információkkal, idézetekkel. A gyűjteményi anyagunkból származó képek esetében érdemes felkeresni **online adatbázisunkat**, és kitapasztalni keresőfunkcióját: az itt közölt anyag csupán egy-egy érdekesség megmutatására ad alkalmat, a múzeum gazdag gyűjteménye rengeteg izgalmas felfedezést tartogat kinek-kinek érdeklődése szerint.*

Az Antigoné és a Bánk bán köré épülő fejezetek segítenek lehorgonyozni a színháznézéshez adott elemzési szempontokat, de kiadványunkat általános színháznéző kalauznak szánjuk. A bevezető Színházban lenni című fejezet, és a függelékben található, színházi előadás megtekintéséhez és elemzéséhez szempontokat kínáló kérdéssor a feldolgozott drámáktól függetlenül is használható, akár színházba készülve, akár a színház műfajával ismerkedve, akár egy-egy konkrét előadást feldolgozva.

2020. április 30.
A szerzők

Színházban lenni: Mit nézel és miért nézed?

Definíciók és elemzési szempontok

Hányszor láttál színházi előadást életedben?

Miben volt más élmény, mennyire igényelt más előkészületeket, mint moziba, koncertre vagy (sport)meccsre menni?

Az alábbi hozzávalók közül szerinted mi az, ami mindenképpen szükséges ahhoz, hogy színházról beszélhessünk? És mi az, ami nélkül létrejöhet a színház? Hozz példákat saját színházi tapasztalatodból!

☐	<i>színész</i>	☐	<i>színpad</i>	☐	<i>néző</i>	☐	<i>belépőjegy</i>
☐	<i>dráma</i>	☐	<i>függöny</i>	☐	<i>figyelem</i>	☐	<i>büfé</i>
☐	<i>rendező</i>	☐	<i>zene</i>	☐	<i>épület</i>		

a) Gyűjtsetek támogató érveket és ellenérveket az alábbi két színház-definíció kapcsán!

„Vehetek akármilyen üres teret, és azt mondhatom rá: csupasz színpad. Valaki keresztülmegy ezen az üres téren, valaki más pedig figyel: mindössze ennyi kell ahhoz, hogy színház keletkezzék.”

(Peter Brook)

Peter Brook 1925-ben született neves angol színházrendező. Dolgozott a Royal Shakespeare Company társulatával és számos Shakespeare-rendezés fűződik a nevéhez, például A vihar (1957), Lear király (1962), Szentivánéji álom (1970). 1968-ban adta ki Üres tér című művét, amelyben a színházat négy kategóriába sorolja: holt, szent, nyers és közvetlen.

„A megszemélyesíti B-t, miközben C nézi.”

(Eric Bentley)

Eric Bentley 1916-ban született angol-amerikai színházkritikus, szerkesztő, drámaíró, fordító, 1964-ben jelent meg A dráma élete című könyve.

b) Mit gondolsz: bármilyen üres térből lehet színház?
Ha igen, mi ennek a feltétele? Ha nem, miért nem?

A 20. század végére egyre gyakoribbá váltak az úgynevezett térspecifikus színházak, amelyek általában olyan nem hagyományos tereket vesznek birtokba egy-egy előadás erejéig, mint egy lakás, gyár, raktár, kocsmá, uszoda, hotel, vagy egyéb közterek.

c) Add meg a saját színház-definíciódat egy mondatban! Legyen benne minden lényeges elem!

a) Másként készülsz-e egy színházi estére, mint egy átlagos estére? Ha igen, hogyan?

b) Hasonlítsd össze a következő oldal képeit! Mire következtetsz belőlük az előadásra vonatkozóan?
Milyennek képzeled a nézőket, az életüket, a színházba járási szokásaikat?

Szemponatok: ünnepélyesség, mindennapok, konvencionális, íratlan szabályok, lazaság, reprezentáció, szórakozás, kikapcsolódás, művelődés

1
III. Viktor Emanuel Olaszország királyának és nejének magyarországi látogatása alkalmából rendezett díszelőadás közönsége az Operaházban. Az olasz királyi vendégek mellett Horthy Miklós, Magyarország kormányzója és felesége. Purgly Magdolna. Készült: 1937. 05. 21.

2
Vidéki Kultúrház közönsége. A képet Kotnyek Antal készítette az 1960-as években.

3
A Nemzeti Bábszínház szereplése Kolozsváron. A közönség. Készült 1943-ban.

4
Állami Bábszínház, Budapest. A színház nézőtere a Kertész László rendezésében színre vitt Misi mókus kalandjai c. előadás alatt, 1952-ben.

A színház egyik legfontosabb eleme a néző, ahogyan arra a szó görög eredete is utal: theatron = a nézés helye. Mindazonáltal, a közönségre vonatkozó szabályok és konvenciók folyamatosan változtak a színháztörténet során. Az európai színház története folytonosan billeg az aktív, viszonylag szabad mozgású és a passzív, egyetlen területet figyelő közönségre vonatkozó elképzelések között. Az ókori Athénban hatalmas, akár 14ezer főt befogadó amfiteátrumokban zajlottak az előadások, ahol a közönség ülve figyelte a bemutatókat: számukra ez közéleti tevékenységnek számított, az államkultusz részeként, így gyakran nézőpénzt is kaptak. A középkorban elterjedő vallási és világi játékok már sokkal dinamikusabbak voltak, gyakran a templomok udvarán, városterek piacain zajlottak, ahol a közönség – gyakran a játzókkal együtt – szabadon mozoghatott. Akadtak azonban olyan problémák a játékok során, mint a részegeskedés vagy verekedés, de gyilkosságok is előfordultak. A reneszánsz idején megnyíló intézményes színházak újra beterték a nézőket egy viszonylag jól körülhatárolt térbe, de a közönség aktív maradhatott, véleményt nyilváníthattak, gyakran visszabeszéltek a színészeknek. Habár mind az ókorban, mind a reneszánsz során a nézők társadalmi osztályuknak és anyagi helyzetüknek megfelelően is elkülönültek, mégis együtt látogatták a nyilvános előadásokat (ez alól kivételt képeztek például az udvari- és kastélyszínházi előadások, ahol a közönség limitált volt). Az 1600–1800-as évek idején az európai kőszínházak belső kialakítása kiemelt helyet biztosított az uralkodók és arisztokrácia számára, a nézők a színjáték mellett a gyertyákkal folyamatosan kivilágított nézőtéren egymást is megfigyelhették, így a társadalmi önreprezentáció fontos terepévé vált a színház. A 19. század világítástechnológiai újdonságai lassan lehetővé tették a nézőtér elsötétítését a színházi előadások alatt, a fény szabályozhatósága pedig közrejátszott abban, hogy a figyelem kire vagy mire irányult a színházépületekben: a nézőtér fokozatos elsötétedése a közönség vizuális demokratizálódását is magával hozta. A 19–20. század során az egyre inkább passzívvá váló, sötétben ülő közönség olyan színházi előadásokon válhatott ismét (inter)aktívvá, mint a vásári játékok vagy a bábszínház, később az alternatív színházi bemutatók, performanszok, illetve a vitaszínház, a színházi nevelési előadások, közösségi színház, színházi társasjáték, vagy épp az immerzív színház.

(Fischer-Lichte 2011, Simhandl 1998)

Amikor színházba érkezel, mi az, amivel legelőször találkozol? Állítsd sorrendbe az alábbi elemeket!

díszlet

színészek

színlap

jegyszedő

többi néző

Melyik készülhetett az alábbi képek közül beltérben, és melyik kültéren? Milyen jelentősége lehetett ennek, illetve általában a térnek ezekben az előadásokban?

Jelenet a Bárka Színház és a Paál István Stúdiószínház együttműködésében létrehozott, Vidovszky György rendezte Pál utcai fiúk c. előadásból. A képet Koncz Zsuzsa készítette 2002-ben.

Tévedések vígjátéka. A budapesti Nemzeti Színház előadása. A képet Wellesz Ella készítette 1968-ban.

A színháztörténet során az előadások helyszínét számos körülmény meghatározta, nem csak az esztétikai cél, hanem a technikai és gazdasági feltételek is. Az ókortól a 16. századig az állítható világítás hiánya miatt a technikai megvalósítás és a gazdaságosság szempontjából is kénytelenek voltak az előadásokat nappal játszani, leginkább kültéren, vagy olyan körülhatárolt terekben, amelyek nem rendelkeztek tetőszerkezettel. A 16. század végétől kezdve Európa különböző városaiban elkezdték a nagy méretű színházi épületek megépítését, amelyek következtében a színház egyre inkább a zárt, különálló nézőteret és színpadot tartalmazó épülettel vált egyenlővé. A kültéri, illetve talált terekben létrejövő színházak egyrészt a középkori vásári és vallásos játékokhoz, a népünnepélyekhez, a 16–18. századi commedia dell'arte hagyományához, a vándortársulatok működéséhez kötődnek történetileg. A 20. században a kültéri játék után a színházépületek rögzült, zárt keretei közül kitörni vágyó kísérletező formák védjegyévé is válik, illetve főként nyáron a fesztiválszínházak speciális ismertetőjévé.

(Simhandl 1998)

Nézzétek meg az alábbi képeket. Mik lehetnek az itt látható előadások legmeghatározóbb kifejezési eszközei? Láttatok már hasonló előadást? Hogyan jellemeznétek az adott kifejezőeszközt? (többet is felsorolhattok egy-egy kép kapcsán)

Szemponatok: mozdulat, tánc, mimika, gesztus, verbális és nem verbális kifejezőeszközök, ének, zene, maszk, arcfestés, jelmez, díszlet, stilizáció, valóságghúség

1

A Varsói Pantomim Színház vendégjátéka a IV. Nemzetközi Pantomim Találkozón (Budapesti Tavasz Fesztivál), 1986. Készítette Ágoston András.

2

The Works (Shakespeare-válogatás). A Londoni Pantomim Színház vendégjátéka (Budapesti Tavasz Fesztivál), 1987. Készítette Ágoston András.

3

A hattyú halála. A párizsi Opera szólintáncosainak budapesti vendégjátéka. Készítette Féner Tamás.

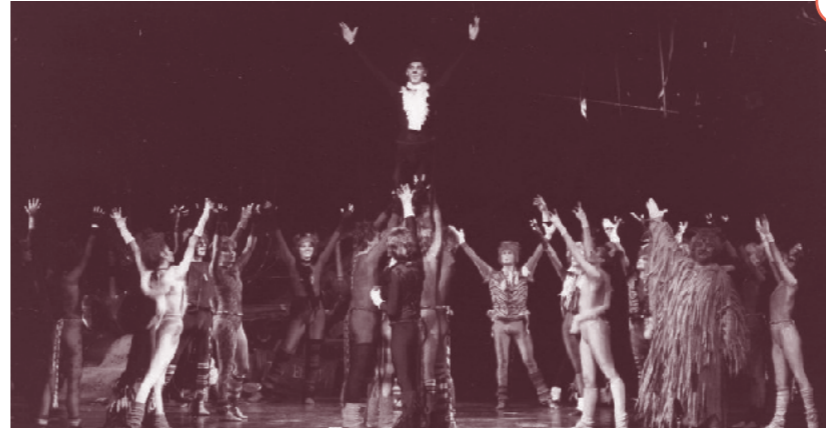
4

Bánk bán. Melinda (Bara Margit) és Ottó (Fülöp Zsigmond) a Nemzeti Színház Major Tamás rendezte előadásában.

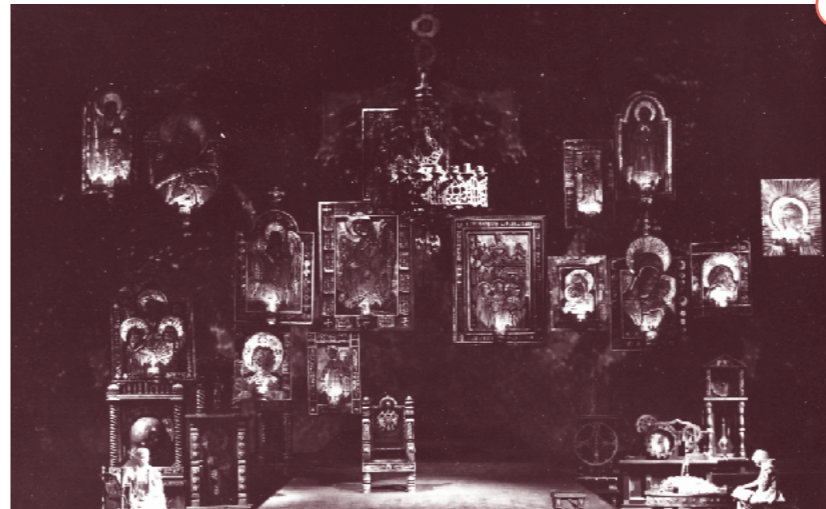
5

A Macskák c. musical a Madách Színházban, 1983-ban. A képet Kanyó Béla készítette.

6

A Magyar Állami Operaház Borisz Godunov c. előadása 1976-ban. Készítette Jármái Béla.

Egy színházi előadásban a szó, a hang, a zene, a mozgás, a vizualitás (díszletek, jelmezek, fény) elemei közötti arány alapvetően befolyásolja az adott előadás műfajiságát. Történeti koronként is eltérő az, ami leginkább meghatározta a színházként elgondolt tevékenységet. Az ókori előadásokban a párbeszédnek mellékes epizódnak számítottak, sokkal lényegesebb volt a Kar által előadott, énekkel és tánccal kísért kardal. A reneszánsz korában az intézményes színházakban nem volt még lehetőség mozgatható díszletet alkalmazni, így általában díszlet nélkül játszottak, aminek következtében hangsúlyossá vált a drámai szöveg, a szó képteremtő ereje, emblémái: ennek következtében váltak elevenné a dráma helyszínei. A barokk színházában ehhez képest egyértelműen a vizualitás dominált, a látványos és monumentális díszletek sok esetben nem csak az előadás pompáját, de a fenntartó (uralkodó, világi vagy vallási előkelők) gazdagságát is hirdették. A kép és hangzó szó közötti harc végigkísérte az európai színháztörténetet, ám bizonyos műfajok hagyományosan a látványosabb előadástípusokba tartoznak, mint az opera, a musical, a cirkusz, míg más esetben, például a polgári illúziószínházban a színészek által előadott szavak, a dramatikus történetek válnak fontosabbá, de a különféle mozgásformák tekintetében a pantomim, a balett, illetve a fizikai színház műfajai váltak meghatározóvá.

(Simhandl 1998)

Mi az, ami leginkább megmarad számodra egy színházi előadásból?
Állíts fel sorrendet!

- díszlet* *színészi játék,
kifejezőerő* *látott történet* *jelmezek* *zene*
-

Felhasznált irodalom:

Eric Bentley: *A dráma élete* (ford. Földényi F. László), Jelenkor, 1998.

Peter Brook: *Az üres tér* (ford. Koós Anna), Európa, 1973.

Erika Fischer-Lichte: *A dráma története* (ford. Kiss Gabriella), Jelenkor, 2001.

Peter Simhandl: *Színháztörténet* (ford. Szántó Judit), Helikon, 1998.

Szophoklész: Antigoné

Több hónapos előkészület után, tavasszal az ókori Athén állampolgárai összegyűltek a színházban, hogy megünnepeljék a legfőbb Dionüszosz-ünnepet. Az ünnep csúcspontja a tragédiák előadása volt, amely három napon keresztül tartott. Minden athéni állampolgárnak joga volt részt venni az ünnepen, színészként és nézőként is. Sőt, később nézőpénzt is kaptak, hiszen az ünnepen való részvétel nem csak szórakozás, hanem inkább közéleti tevékenység volt.

A drámai versengés ráadásul nem pusztán hírnevet szerzett a tragédiaköltőknek és csapatuknak, de gyakran fontos politikai és katonai állásokra is megválasztották a sikeres szerzőket. A színház és a városállam működése szorosan összekapcsolódott. Szophoklész állítólag éppen a kb. Kr. e. 441-ben bemutatott Antigoné című darab bemutatásának hatására választották meg a szamoszi csata egyik katonai vezetőjévé (sztratégosz), Periklész mellé.

Szophoklész az egyik legsikeresebb ókori drámaíró, az athéni drámai versenyek sokszoros győztese, a tragikus triász (Aiszkülosz, Szophoklész, Euripidész) tagja. Színházi újításai: díszlet alkalmazása, harmadik színész kiemelése, a kar létszámának megnövelése.

(Fischer-Lichte 2001)

a) Volt-e olyan alkalom az életedben, amikor felszóltál az általad igazságosnak tartott nézőpont érdekében – még akkor is, ha a többség ellene volt? Milyen érzés volt?

b) Mi okozza Szophoklész Antigoné című drámájában az alapkonfliktust? Fejtsd ki a következő oldalon lévő idézet felhasználásával!¹

Szemponatok: temetés, államrend, isteni törvények, lázadás, hatalom, engedetlenség

¹ Az idézetek Trencsényi-Waldapfel Imre fordításából származnak: <http://mek.niif.hu/00500/00500/00500.htm>

Antigoné

*Hát nem megvonta két testvér közül Kreón
A másiktól, mi egyiknek kijárt, a sírt?
Eteoklészt, mint mondják, jog s törvény szerint
A föld göröngyével takarta el, hogy őt
Az alvilágiak közt várja tisztelet.
De Polüneikészt, mert elhullt vesztett ügyért,
Ilyen parancs fut szét a város népe közt,
Hogy eltemetni, sem siratni nem szabad,
Hagyják, heverjen ott megkönnyezetlenül,
A dögmadár kivánatos zsákmányaként.
A jó Kreón ilyen parancsot osztogat (...)*

Az Antigoné keletkezésének idején, a Kr. e. 440-es években Athén hosszabb ideje demokratikus berendezkedésű városállamként létezett. Az athéni polisz emiatt olyan sajátos politikai identitást erősített, ahol az állampolgárok számára a poliszhoz tartozás előrébb való volt, mint például a családhoz tartozás. A polisz joggyakorlatában a világi, polgárok által alkotott törvények nem pusztán emberi, de isteni forrásból is táplálkoztak, a két szféra nem volt egymás nélkül elképzelhető. Ez az isteni eredet a polgárok számára nem pusztán a képzelet világát testesítette meg, hanem a mindennapi, intézményes joggyakorlat része volt, ezáltal pedig a polgári identitás alapját képezte.

(Fischer-Lichte 2001, Simon 2007)

Antigoné a Thébai uralkodóház, a Labdakidák nemzetségének tagja. Apja Oidipusz, akit egy fenyegető jóslat miatt szülei csecsemőként kitesznek a vadonba, halálra ítélve, azonban a szolga megszánja, így a csecsemő a szomszédos királyi párhoz kerül, akik sajátjukként nevelik fel. Származásáról mit sem tudva, Oidipusz felnőttként végül beteljesíti az isteni jóslatot: megöli saját apját és feleségül veszi anyját. A vérfertőző kapcsolatból négy testvér születik: Antigoné, Eteoklész, Polüneikész és Iszméné. Miután Oidipusz, rádöbbenve bűneire, megvakítja magát és a városból száműzik, Antigoné kíséri el. Thébaiba visszatérve Antigoné az unokatestvérének, Haimónnak lesz jegyese.

(Lásd: Tótfalusi 1993)

Hogyan viszonyulnak a fenti alapkonzfliktushoz az egyes szereplők? Hogyan hat a konfliktus rájuk és sorsukra?

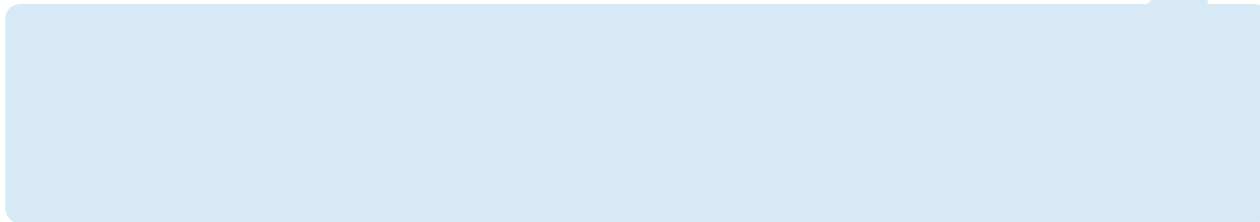
Antigoné és Kreón:

Iszméné és Haimón:

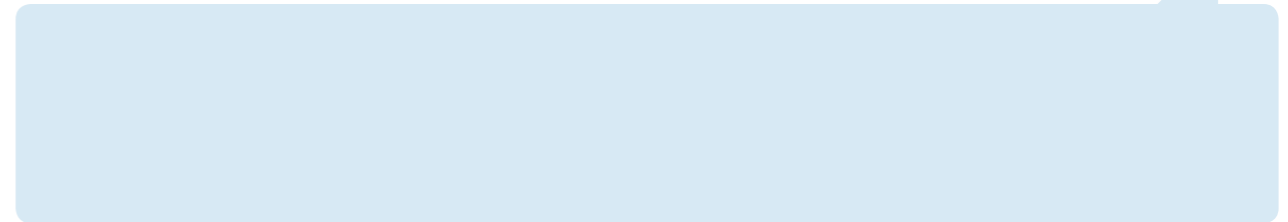
Teiresziász:

Jellemezd az Antigoné című darab főbb szereplőit minél több jelző segítségével!
Kik képviselik a középutat és kik a szélsőértéket?

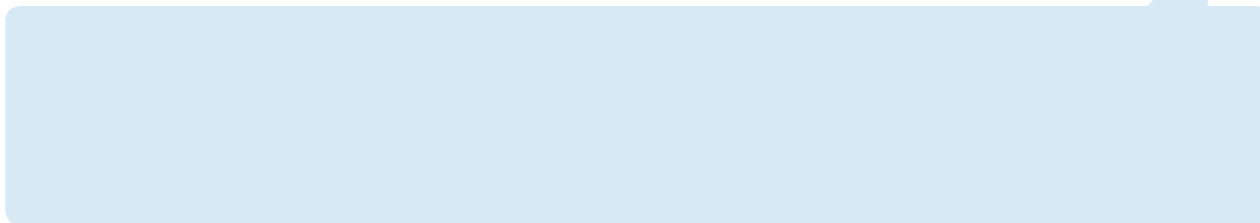
Antigoné:

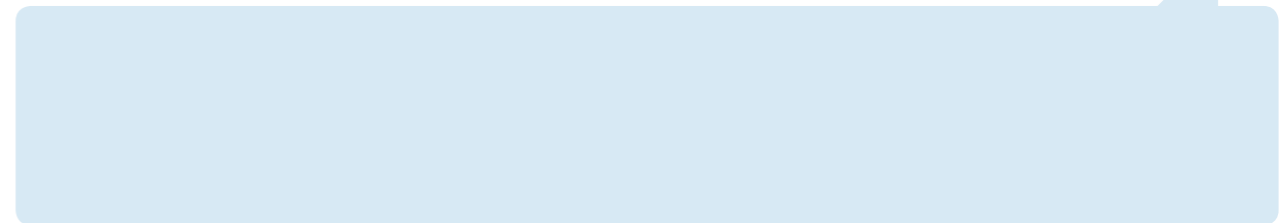
Haimón:

Kreón:

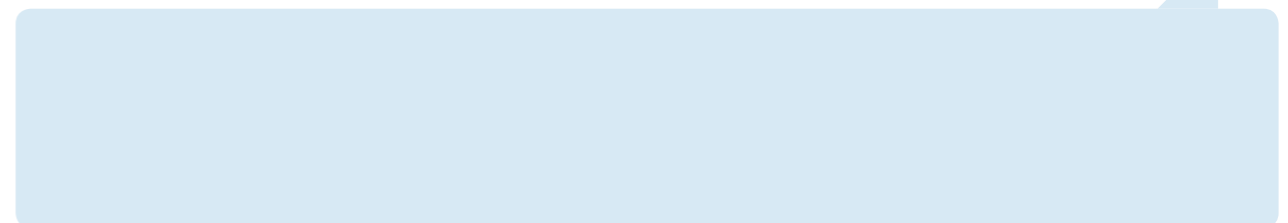
Teiresziász:

Izméné:

Kar:

A fenti jelzőket és jellemzőket milyen színházi jelekkel tudnád érvényre juttatni egy színházi előadásban: pl. jelmez, kinézet, díszlet, mozgás, beszédmód, zene segítségével?
Válassz ki két szereplőt és részletezd!

1. szereplő:

2. szereplő:

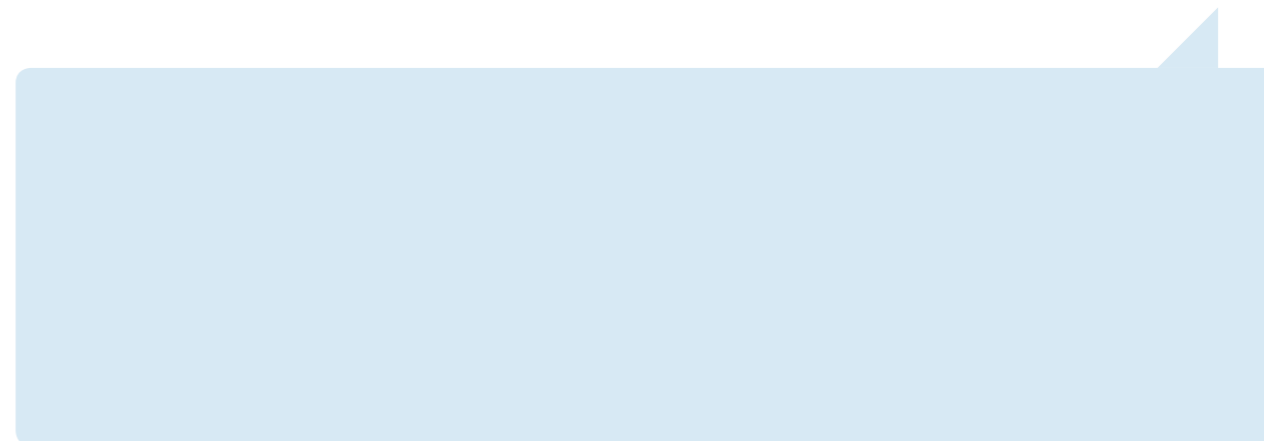
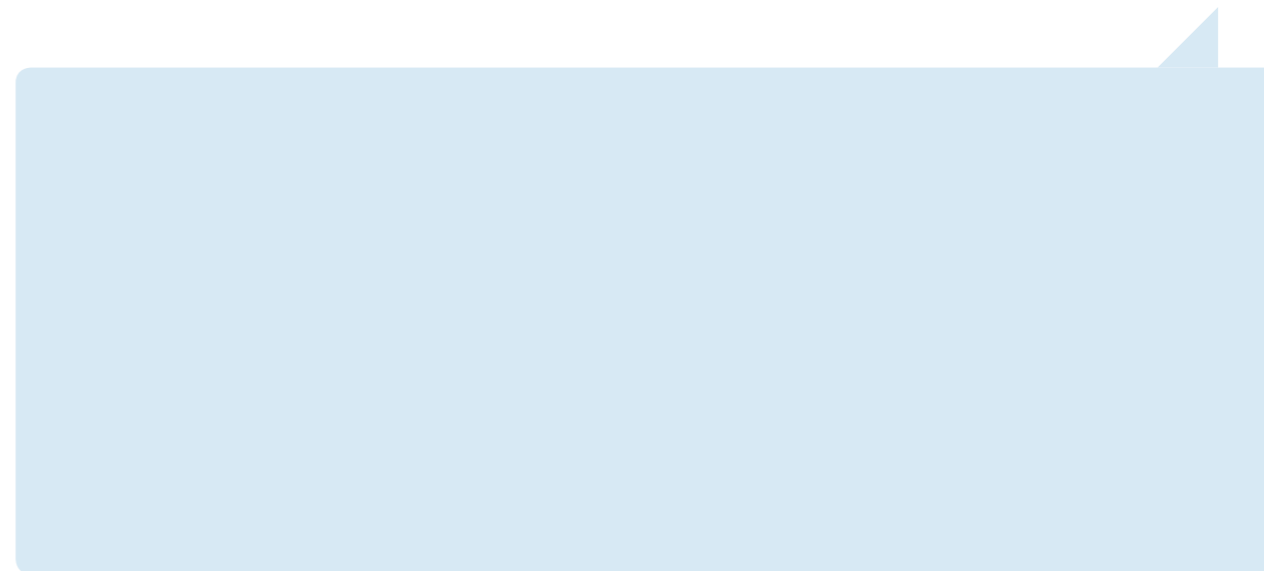
- a) Milyen érveket sorakoztat fel Kreón álláspontja védelmében?
Fejtsd ki az idézet felhasználásával!

*„Törvényt ki sérti s méghozzá szándékosan,
Vagy azt gondolja, hogy parancsolhat nekünk,
Az én helyeslésemmel nem találkozik.
Akit királlyá tett a nép, követni kell
Minden szavát, legyen jogos, vagy jogtalan.
Mert fejetlenségnél nincs nagyobb veszély,
A városok pusztulnak, házak általa
Dőlnek romokba, és baráti fegyverek
Kicsorbulnak. De hogyha elvállalt a nép
Fegyelmező hatalmat, az megmentheti,
Ezért meg kell a város rendjét védeni,
S hogy asszonykéz megbontsa, hagyni nem szabad,
Ha meg kell lenni, győzzenek le férfiak,
De asszony rabjának ne mondjanak soha!”*

- b) Milyen érveket hoz Antigoné álláspontja védelmében?
Fejtsd ki az idézet felhasználásával!

*„Parancsaidban nem hiszem, hogy oly erő
Lehet, mely engem istenek nem változó
Íratlan törvényét áthágni kényszerít.
Mert nem ma vagy tegnap lépett életbe az,
De nincs ember, ki tudná, hogy mióta áll.
Az istenek ne mérjenek rám büntetést:
Embertől nem félek, bármily tervet kohol.”*

- c) Gyűjts további 3-5 érvet Antigoné és/vagy
Kreón álláspontjának támogatásához!

d) Szerinted mivel eshetett a hübrisz (gőg, elbizakodottság, dölyf) bűnébe Kreón és mivel Antigoné?

*Szemponatok: élők és halottak világa feletti uralom,
istenek képviselete, felhatalmazás hiánya,
államrend megbontása*

Érdeemes elkülöníteni a hübrisz (gőg) és hamartia (vétség) ókori tragédiában felbukkanó példáit: míg a vétség aktív cselekvéssel valósul meg, a gőg sokkal inkább szellemi és érzelmi állapot. A hübrisz a különféle darabokban sokféleképpen valósul meg: dölyf, sértés, vakmerőség, megcsúfolás. A hübriszként értett állapot jellemzője, hogy túllép az emberi hatáskörön, az isteni szférákba, a mitikus hierarchiába avatkozik, megsérti azokat.

(Nyusztay 2005)

e) Kívülállóként mely szereplők iránt érzel szánalmat, és milyen helyzetekben? Van-e olyan helyzet, amikor egyszerre több szereplőt is szánsz az Antigoné című darabban?

f) Törvényszegés: ha az istenek rendje az emberek rendje felett áll, akkor miért nem egyértelmű Antigoné győzelme Kreón felett már a darab elejétől kezdve? Vitassátok meg pármunkában!

Szemponatok: a nő mint közéleti szereplő, életkor, családtag státusza, világi hatalom azonnalisága, morális / isteni törvények láthatatlansága

„A temetés kérdésének, pontosabban a temetésre vonatkozó kreóni tiltás és Antigoné szembeszegülésének megvizsgálásakor még egy szempontot mérlegelnünk kell: hiába lehetett Antigonének igaza akár a kérdés szigorúan jogi megítélésében is, a közönség számára bizonyosan elfogadhatatlannak látszott az, hogy ezt az álláspontot egy a közügyektől – sőt javarészt egyáltalán a nyilvános megjelenéstől is – elzárt nő, ráadásul egy éretlen, fiatal lány képviselje, mégpedig meglehetősen vehemenciával és ellentmondást nem tűrő, kompromisszumot el nem fogadó módon.”

(Simon, 2007, 82–83.)

Alakítsatok három csoportot: „A” csoport Antigonét képviseli, „B” csoport Kreónt, „C” csoport pedig a Vének Karát. A vitában ítélő Vének Kara helyezkedjen az előítéletektől mentes bíró szerepébe: ne a drámára, hanem a vitában a két fél részéről elhangzó érvekre, illetve a kar kérdéseire adott válaszokra támaszkodjatok.

Szabályok:

- 1. A vita vezetője méri az időt.*
 - 2. „A” és „B” csoport tagjai 10 perc alatt összegyűjtik a főbb érveket és felkészülnek azok kifejtésére.*
 - 3. Ezalatt a „C” csoport kérdésekkel készül mindkét fél részére.*
 - 4. „A” és „B” csoportok 2-2 percben előadják főbb érveiket álláspontjuk védelmében (a fenti feladatokra adott válaszok alapján)*
 - 5. „C” csoport 1 kérdést tehet fel „A” és „B” csoportnak, amelyre az maximum 1 percben válaszol.*
 - 6. „C” csoport 3 perc mérlegelés után kihirdeti a vita győztesét: a választását 2 percen indokolja, érvekkel alátámasztja.*
-

- a) A drámaszövegből milyen következtetést tudsz levonni Antigonéra vonatkozóan (megszólalásai, róla való beszéd alapján)?
Milyennek képzeled őt?

- b) Miért nevezik férfiasnak Antigonét?

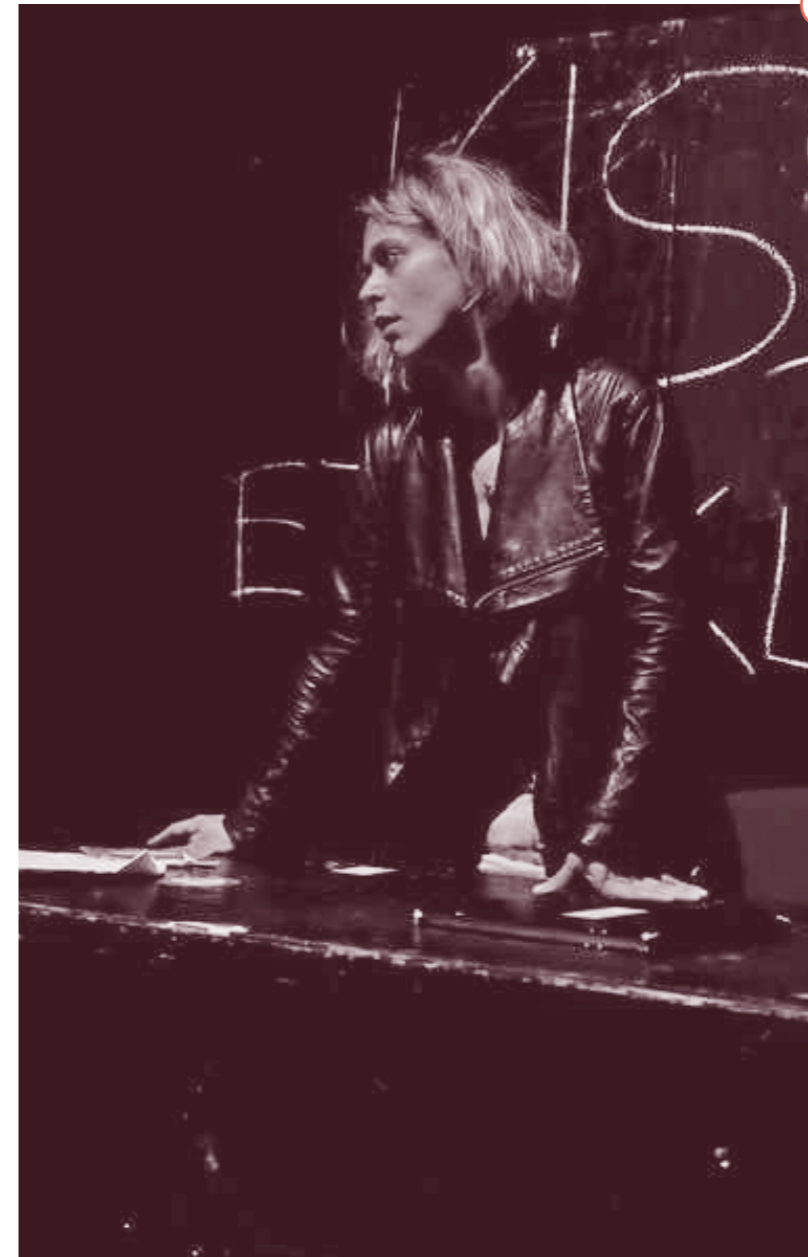
Szemponatok: temetés rendezése, közéleti szerep, lázadás, ellenkezés, felszólalás

Az athéni városállamban a Kr. e. 5. század során a nők nem vehettek részt aktívan a politika és közélet nyilvános fórumain, politikai jogokkal nem rendelkeztek (nem választhatták meg őket hivatalokba és ők sem választhattak a jelöltek közül). A görög színházban a nők sem színészként, sem szerzőként nem vehettek részt. Periklész polgári jogi törvénye azonban a polgárjogot a polgár anyától és apától származó utód számára biztosította, így a nők számára is. Míg a városban megtelepedett idegenek és rabszolgák nem rendelkezhetek saját ingatlannal, a nők esetében, amennyiben nem volt fiútestvérük, a törvény lehetővé tette, hogy a férfiakhoz hasonlóan örökölhessék a földet.

(Lásd: Németh 2001)

c) Szerinted hogyan jelenne meg Antigoné a 21. században? Hogyan nézne ki, mit csinálna és mi lenne a fő ügye?

d) Milyen Antigonékat látsz az alábbi képeken? Hasonlítsd őket össze!

A k2 színház 2017-ben mutatta be az *Antigoné* című osztálytermi színházi előadást, amelynek alaphelyzete az iskolai tanórán éppen *Antigonét* tanító magyar tanár és a vele szemben álló, tanári döntések ellen lázadó diák, Réka. Az osztályterem-színház kifejezetten a gyerekeket, diákokat érintő társadalmi és morális kérdések felvetését és feldolgozását célozza, itt konkrétan a véleményszabadság lehetősége a tanórai alá- és fölérendeltségi viszonyban, a diákok szabályszegésének határai kerülnek elő. (Antal 2018) A nézők az előadás során a többi osztálytársat testesítik meg és több ponton döntési helyzetbe is kerülnek. Az előadásban Rékát és *Antigonét* Piti Emőke játssza. (Révész Róbert felvétele.)

2

Merő Béla 1984-es zalaegerszegi rendezésének főhőse ugyan Antigoné, ám nem Szophoklész drámájára, hanem a 20. században élt német drámaíró, Bertolt Brecht 1948-as Sophoklész Antigonéja című átíratára alapozva. Antigonét Fekete Gizi alakította. A képet Cservenka György készítette.

3

Kazimir Károly 1956-os rendezése a Miskolci Nemzeti Színház társulatával. Antigonét Zolnay Zsuzsa alakította. Ismeretlen fotós felvétele.

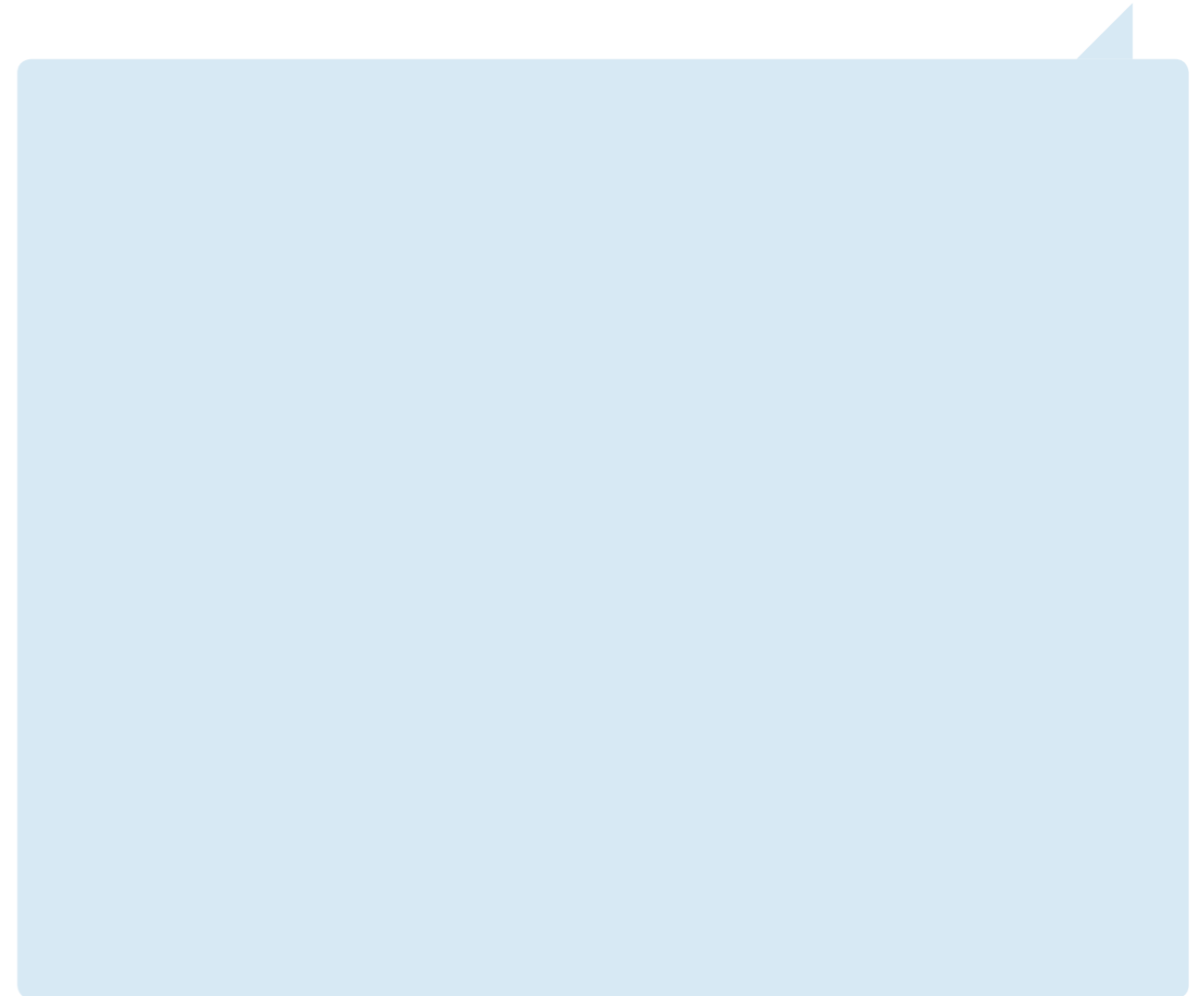
e) A kritika részlet alapján jellemezd milyennek látta a kritika írója az 1988-as előadásban Igó Éva színészi játékát! Hogyan értelmezhetette a színész az általa alakított címszereplőt?

„Különösen emlékezetes az a tébolyig világos perce, amikor vallató tekintettel, a rángó arcot kisimítani kész mosollyal járja végig az elnyújtott térség távoli pontjain megbújni igyekvő, lehajtott fejű aggokat. Tudja, hogy az ő pártján vannak, s ha fölemelnék szavukat, együttesen talán döntésének megváltoztatására bírhatnák Kreónt. A népképviselőt azonban ott, ahol rettegni kell a hatalomtól, s ahol nem »működhet« a nép, alázkodásra, félelemre tanít. Igó Éva Antigonéja hajlékony, kecses, légies teremtmény, nem »öccse« a két halott bátyinak: valóban a húguk (fiús, katonás Antigonékra is láttunk már sok példát). Szép dikcióját néha az őszintétlenség siklatja ki.”

(Tarján Tamás: Az éj és az éjjel, Színház, 1988. november)

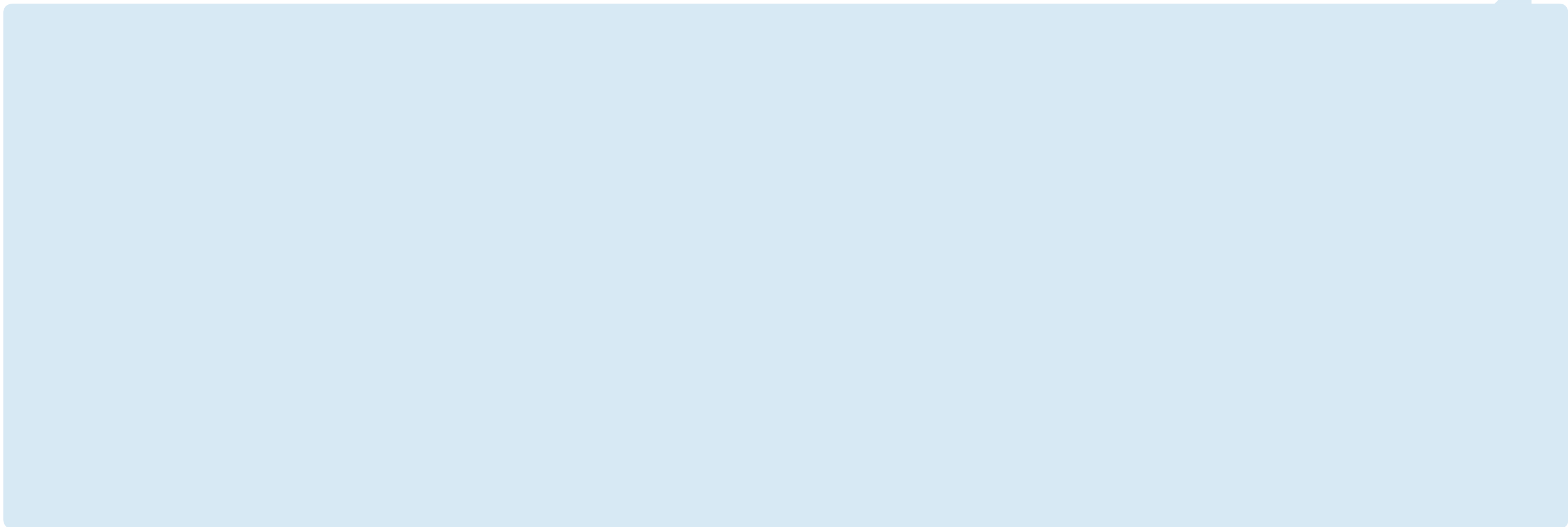
f) Rendezőként hogyan jelenítenéd meg Antigonét?

- *Milyen jelmezben:*
- *Milyen mozgással:*
- *Milyen hanghordozással:*
- *Milyen zenére lépne be a színpadra:*
- *Milyen történeti korba helyeznéd:*
- *Mi lenne fő ügye, amiért harcol:*

A korábbi feladatokra adott válaszok figyelembevételével készíts érvelő esszét az alábbi témák egyikéről:

- a) Szophkolész Antigoné című darabjában a jog legyőzi az erkölcsöt
- b) Antigoné öntörvényűsége felborítja az addig ismert szabályokat
- c) Kreón és Antigoné ugyanannak az érmeinek a két oldala

Felhasznált irodalom:

Antal Klaudia: A színház mint közügy, In: Színház és társadalom (szerk. Deres Kornélia, Herczog Noémi), JAK-Prae, 2018, 123–134.

Erika Fischer-Lichte: A dráma története (ford. Kiss Gabriella), Jelenkor, 2001.

Németh György: A nők erényei. Női szerepek az ókori Hellaszban, Rubicon, 2001/6., 7–10.

Nyusztay István: Tétlenség és önazonosság a görög és a Shakespeare-drámában, Jelenkor, 2005/6., 601–618.

Simon Attila: A törvény Szophoklész Antigonéjában, Iustum Aequum Salutare, 2007/2, 71–93.

Tótfalusi István: Ki kicsoda az antik mítoszokban, Móra, 1993.

Katona József: Bánk bán

Katona József (1791–1830) Kecskeméten született, jogot tanult. Igazi színházi ember volt, hiszen nem csak szerzőként és drámafordítóként, de színészként is dolgozott. A Bánk bán első változata 1815-ben készült el az Erdélyi Múzeum című folyóirat drámapályázatára, ám helyezést nem ért el. A dráma második változata 1819-re készült el, ma ezt tekintjük a kanonizált verziónak. Színházi bemutatóját 1819-ben tervezték a pesti magyar társulattal, ám a birodalmi cenzúra megtiltotta a színpadi megvalósítást, csak a darab nyomtatását engedélyezte 1821-ben. Vélhetően felforgatónak gondolták Gertrudis meggyilkolását és Bánk bán alakját a Habsburg-ház uralmának idején.

A Bánk bánt színpadon csak három évvel Katona halála után, 1833-ban mutatták be Kassán. Történeti értelemben legfontosabb bemutatója 1848. március 15-én a Nemzeti Színházban történt, ahol csak a dráma elejét tudták eljátszani a forradalom eseményei miatt: innentől kezdve a Bánk bán olyan nemzeti drámaként kanonizálódott, amely a nemzeti ellenállás és szabadság képzeletével kapcsolódott össze a hazai kultúrtörténetben és közösségi emlékezetben.

(Kerényi 1990, Székely 1994)

- a) Bánk bán bosszút akar állni a felesége ellen elkövetett erőszakon.¹
Tudsz-e más irodalmi, színházi és filmes alkotásokat,
amelyek a bosszúról szólnak?
Hogy látod: van-e olyan, hogy jogos bosszú?

A bánok a középkori Magyar Királyság tisztségviselői.

- b) Milyen egyéb sérelmi, konfliktusos szinteket találsz a drámában?
Párosítsd a szereplőket és az általuk képviselt sérelmet vagy nézőpontot!

☐	<i>Melinda (Bánk felesége)</i>	☐	<i>a magyar főúri osztály kiszolgáltatása idegen érdekeknek</i>
☐	<i>Petur bán</i>	☐	<i>jogos uralkodásának megkérdőjelezése</i>
☐	<i>Tiborc</i>	☐	<i>felesége elleni lázadás, majd annak meggyilkolása</i>
☐	<i>Gertrudis királyné</i>	☐	<i>magyar jobbágyok szenvedései az uralkodó réteg miatt</i>
☐	<i>II. Endre király</i>	☐	<i>a király elleni lázadás helytelenítése</i>
☐	<i>Bánk bán</i>	☐	<i>kitervelt erőszak vétlen áldozata</i>

¹ A dráma szövege elérhető: <https://mek.oszk.hu/00700/00723/00723.htm>

A Bánk bán a sérelmek és a bosszú számos szintjét bemutatja. A fenti szereplők mely szintekhez köthetők? (Egyszerre több opció is megadható)

- a) Személyes szint: erőszak, gyilkosság, megbecstelenítés
- b) Nemzetiségi szint: magyar és merániai (német) érdekek a javak elosztásakor
- c) Társadalmi osztályok szintje: jobbágyok, főurak, uralkodó réteg
- d) Nemek szintje: női uralkodó, férfi uralkodó

Jellemezd a lehető legtöbb jelző használatával az alábbi szereplőket!

Gertrudis:

Melinda:

Bánk bán:

Biberach:

Ottó:

Tiborc:

Petur bán:

A fenti jelzőket és jellemzőket milyen színházi jelekkel tudnád érvényre juttatni egy színházi előadásban: pl. jelmez, kinézet, díszlet, mozgás, beszédmód, zene segítségével? Válassz ki két szereplőt és részletezd!

1. szereplő:

2. szereplő:

*Katona József nem csak színdarabokat írt és fordított, de erősen foglalkoztatta a magyar színjátszás és drámaírás helyzete is, amelynek hátrányát ahhoz kötötte, hogy nincs magyar színház az országban. Budapesten például már az 1810-es években megalakultak a német színházak, önálló társulattal, szerzőkkel és repertoárral. Ehhez képest a magyar társulatok sokáig csak vándortársulatokként működtek, ez pedig sem a színészek, sem a drámaírók számára nem biztosított megfelelő kereteket. Erről a dilemmáról szól Katona 1821-es *Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábba nem tud kapni?* című vitairata: „Első s legnagyobb akadály a dramaturgia tenyészetének a theatrum nemléte. Mindég szégyenlett egy becsületes ember oly módon dolgozni, mellyel a becsstelen (színjátészó) kereskedik. A német, mint a pallérozottságnak különben is idősebb fia, ezzel könnyebben gondolt; felállott hazánkban, és ha a szép nem kellett, bolonddal szedte be a magyar pénzt. Nagy sokára általláttuk a nemzeti csinosodás ezen ágazatját, de – harc után okos a magyar – a német már akkor jó előre haladott. Hogy valamit tanuljon, német játékszíneket kelle járni.”*

- a) Katona drámája a 21. századból nézve számos régies, nehézkes kifejezést és mondatszerkezetet tartalmaz. Mit tapasztaltál: mennyire volt nehéz a szöveg befogadása? Mit gondolsz: a Bánk bánt olvasva vagy előadva lehet könnyebb megérteni? Pármunkában vitassátok meg a kérdéseket!

- b) Gyűjts a szövegből 5–10 régiesnek ható, számodra nehezen értelmezhető kifejezést vagy mondatot! Vitassátok meg kiscsoportban kinek mi okozott nehézséget! Hogyan fogalmaznátok meg ma ugyanezeket? Mit mondana ma valaki hasonló helyzetben?

c) Nézzétek meg a keretes részben található idézetet Nádasdy Ádám prózai Bánk bán-fordításából Katona József soraival összevetve, majd keressétek ki a szöveghelyet az eredeti műben!

Beszélgétek meg, hol változott a szöveg, és mi a változtatások hatása rátok!

Idézzétek fel, hogy mi történik a jelenet előtt, és miképpen beszél el egymás mellett a két szereplő!

A Bánk bánból a 20. századtól kezdve több színházi átírat is készült. Az átírás okai között a nehézkes nyelvezet mellett általában a dramaturgiai megoldatlanságok szerepelnek. Az egyik leghíresebb adaptáció az 1970-es években Illyés Gyula nevéhez fűződött, de legutóbb 2019-ben jelent meg Nádasdy Ádám prózai fordítása, amely a könnyebb érthetőség céljából csupán nyelvi és ritmikai változtatásokat eszközölt.

EREDETI, III. szakasz, 3. jelenet (részlet)

TIBORC

Oh, istenem! tekintenél csak egyszer
Házamba – élve látnád a panaszt
Előtted. Mért valék becsületes!
Holott gazember lévén, mostan is
Tied lehetnék.

BÁNK

Mely boldogtalan
Az, akinek bármely bilincsei
Boldogtalan módon oldóznak el!

TIBORC

Oh, mint örültem, hogy szabad levék!

Nádasdy Ádám 2019-es fordítása, III. felvonás, 3. jelenet (részlet)

TIBORC

Ó, istenem! Tekintenél csak egyszer be a
házamba – az eleven panaszt látnád magad
előtt. Miért voltam becsületes?! Holott ha
gazember lettem volna, még mindig téged
szolgálhatnálak.²

BÁNK

Milyen boldogtalan az, akinek a bilincsei –
bármilyen bilincsek – boldogtalan módon
oldódnak el!

TIBORC

Ó, hogy örültem, amikor szabad lettem!

BÁNK

Mikép örültem és bilincseimnek!

TIBORC

Hiszen való, hogy jó is az: de már
Mióta a merániak –

BÁNK

Hah! – oh!

TIBORC

Sok pénzre van szükségek: és mivel
Mi annyit adni nem tudunk, tehát
Sovány nyakunkra izmaelitákat
Ültettek – ez már égbe kiált.

BÁNK

Piha!

BÁNK

Mennyire örültem én a bilincseimnek!³

TIBORC

Hiszen tény, hogy jó a szabadság; de már mióta
a merániak –

BÁNK

Az ám!

TIBORC

Sok pénzre van szükségük és mivel mi
annyit adni nem tudunk, sovány nyakunkra
izmaelitákat⁴ ültettek – ez már égbekiáltó bűn.

BÁNK

Förtelmes!

TIBORC

Míg túrhetém, túrtem becsületesen:
Most már gazember is lennék; de késő –!
Ősz fő, kiszáradt kar: hová megyek?

BÁNK

Haramia – nincs itt más kigázolás.¹

1 Kigázolás: kiút, megoldás

TIBORC

Amíg tudtam, túrtem becsületesen; most már
beállnék gazembernek, de késő! Ősz fejjel,
elfonnyadt karral hová menjek?

BÁNK

Bűnözőnek kell lenni, nincs itt más kiút.

- 2 Bánk azért szabadította fel a jobbágsorból Tiborcot, mert bátor volt és becsületes. Ha jobbágy maradt volna, akkor Bánk továbbra is gondoskodna róla.
- 3 Bilincs: Bánk a házastársi és politikai köteléket érti.
- 4 Izmaeliták: muzulmánok. (A név a bibliai Ismael nevéből származik, ő az arabok őse.) Haszon fejében vállalták az adók beszedését, s azt igen erőszakosan végezték. (Nem összetévesztendő az izraelitákkal, azaz zsidókkal, bár az utóbbiak is vállaltak ilyen szerepet mint alább kiderül.)

d) Mit gondolsz: elfogadható-e, érdemes-e 19. századi drámaszövegeket átírni, modernizálni azért, hogy egy kortárs színházi bemutató során könnyebben befogadhatóvá váljanak? Gyűjts 3-3 érvet mellette és ellene is!

IGEN, érdemes átírni:

NEM érdemes átírni:

A Bánk bán 1930-as bemutatója előtt a rendező Hevesi Sándor arról nyilatkozott, hogy dramaturgiai változásokat tervez eszközölni Katona drámájában abból a célból, hogy a színpadon új életre keltse azt. A kialakuló heves vitához az országgyűlés egyes tagjai is hozzászóltak, ezek közül Jánossy Gábor felszólalása emlékezetes:

„[Katona József remekéhez] Egy betűt ahhoz hozzátenni, egy betűt, egy szót abból elvenni nem lehet és nem szabad, mert Katona József megmozdulna a kecskeméti temetőben lévő sírjában. Én megértem azt, ha a Nemzeti Színház igazgatója jó szándékkal eltelve (...) óhajtja színre alkalmazni, vagy talán a mostani pszichének (...) gusztusa, ízlése szerint kívánja ezt a remekművet a Nemzeti Színház színpadán beállítani, hogy óriási, mondjuk kasszasikerek, meg nem tudom, micsoda irodalmi szenzációk következzenek ebből. Inkább maradjon Katona József remeke továbbra is előadatlanul, legyen az csak a csendes magyar szomorú hajlékok (...) imádságos könyve, inkább magukban olvasgassák, magukban búsongjanak, lelkesedjenek és épüljenek annak örökértékű tanításain, de a nemzet első színpadára ezt megváltoztatott alakban hozni, azt hiszem, merénylet volna a magyar nemzet élő lelkiismerete ellen.”

(Idézi Imre 2013, 91)

Milyen lehetőségei vannak a nemzet, a haza és hazaszeretet értelmezéseinek a darabban? Fejtsd ki az alábbi idézetek alapján!

a) **PETUR**

Jó éjtszakát? igen –
Majd amidőn egy nemzetség kipusztul;
Vagy csontjaimmal a meráni gyermekek
Fognak tekézni, – akkor – – Most, fogok
Hallgatni – még ma néma lenni, mint egy
Carthusianus. (Ismét dörmög.) Ó mikép tekintett
Le ránk! csak a merániakra néz.
Bámulja a harisnyát – a magyar
Csak hátul áll s sóhajt az ily hazánk
Nagyasszonyán. Haj! Istenemre leg-
Alább csak egy vidám tekintetet
Mutatna hát, ha színből is: nem esne
Olyan nagyon szívére a magyarnak! –

b) **BÁNK** (csendességgel).

Az őseink becsülettel s vitézi
Lélekkel estek egykor el, kicsiny
Vagyonoknak elnyeréséért, vagy inkább
Értünk: s mi azt mostan magunk javára
Tartsuk hazánknak omladékain?
Azokon; mivelhogy zendülésbe' nem
Fog-é kiömleni az ártatlanok-,
A felebarátjainknak vére is? mely
Bugyása közben fogja a szabadság
Jajos tüzét átkozni – hörgeni.
És tagja légyek e rossz társaságnak
Itt én is? ártatlan vért ontani
Segítsek? és abban eszköz legyek, hogy
Jajgasson a szabadságunk miatt

*Szegény magyar hazám? –
Az éltöket s a nyúgodalmokat
Kockára tégyük polgártársainknak,
Kik, mint szülőinket, bennünket is
Táplálnak! – És miért?*

c) **TIBORC** (nevetve).

*Te szánsz nagyúr? oh a magyar se gondol
Már oly sokat velünk, ha zsebe
Tele van – hisz' a természet a szegényt
Maga arra szánta, hogy szülessen, éljen.
Dolgozzon, éhezzen, sanyarogjon és –
Meghaljon. Úgy van, úgy! ismérni kell
Az élhetetlenek sorsát, minek–
Előtte megtudhassuk szánni is.*

d) **BIBERACH**

*Itthon vagyon tehát – Melinda a jel –
Jó, jó – – de csak vigyázva. Meglehet,
Bánkhoz szegődök. Ott van a haza,
Hol a haszon – s miért ne húzzam azt?
Hisz' aminek meg kell történni, az
Anélkül is megtörténik.*

a) Az alábbi tanulmányrészlet segítségével fejtsd ki, miért tekinthető tragikus hősnek Bánk bán!

„Bánk tragikai vétsége ebben áll, s ha a gyilkosság pillanatában azt kellett kétségbeesetten elismernie, hogy durván megsértette egy felelős államférfi viselkedésének elemi normáit, az ötödik felvonásban folyamatosan döbben a tudatára, hogy ő, aki mindvégig óvott a »polgári háború« rémétől, a törvénytelenység és a zűrzavar elszabadulásától, éppen ő maga az, aki elszabadította azokat az állapotokat, amelyek a polgári háború első és félreismerhetetlen jeleit idézik, s amelyek éppen a hozzá legközelebb álló két embert sodorták a halálba.”

(Bíró Ferenc: Javaslat a „Bánk bán” tragikumának értelmezéséhez, Holmi, 2007/2, 174.)

b) Hol volt Bánknak döntési lehetősége, véleményed szerint hol dönthetett volna másként?

c) Az alábbi szereplők közül neveznél-e még valakit tragikus hősnek? Gyűjts érveket véleményed alátámasztásához!

Melinda

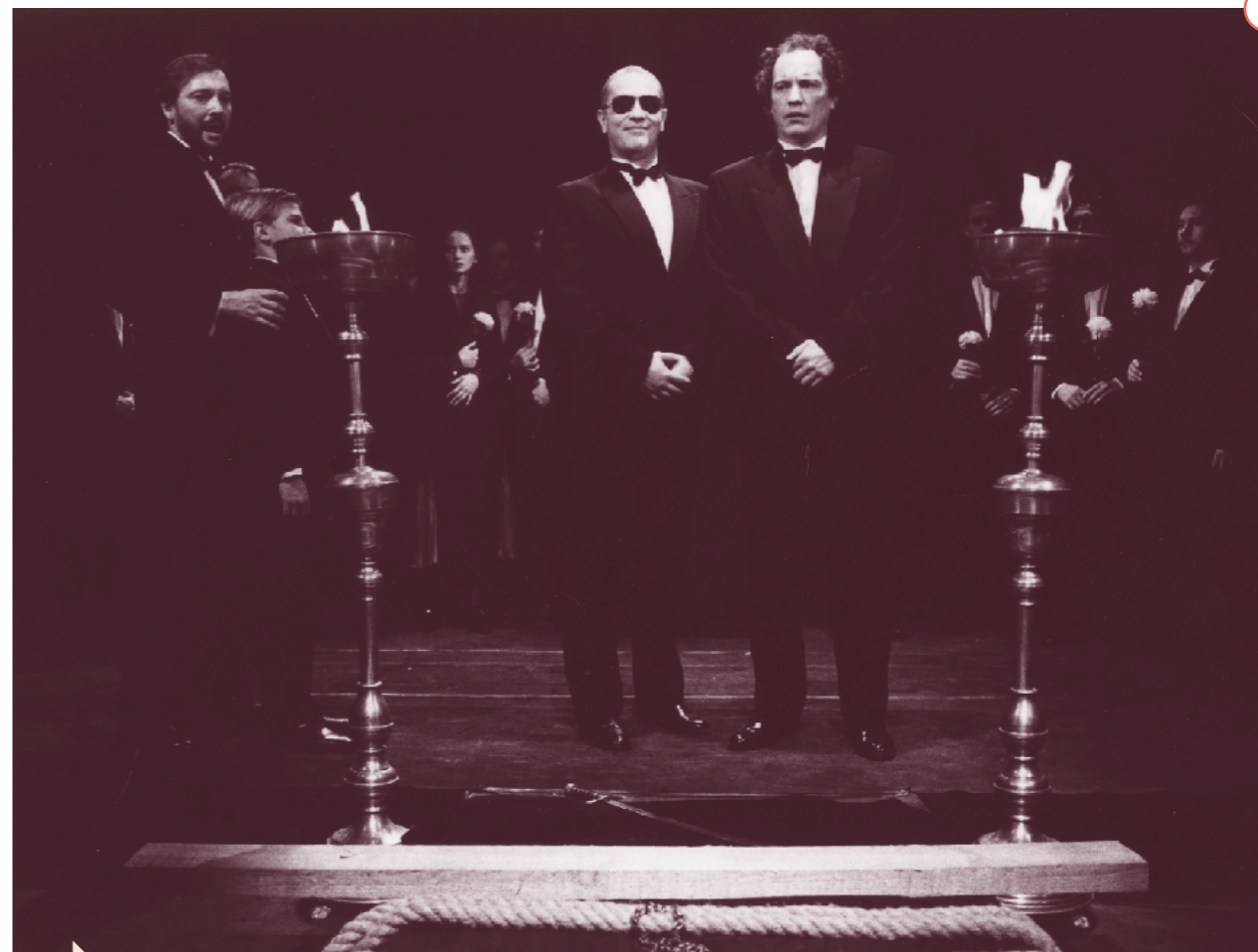
Gertrudis

II. Endre

Petur bán

Az alábbi képek alapján mire következtetsz:
mi jellemezhetette az egyes színházi előadásokat,
milyen időbe, térbe helyezték a történetet?

*Szemponatok: jelmezek, díszletek, fényhatás,
beállítás*

*A Budapesti Kamaraszínház társulatának 1996-os Bánk bán '96 című előadása.
Koncz Zsuzsa fényképe.*

2

*Az Állami Déryné Színház társulatának 1960-as előadása.
A fényképet Kotnyek Antal készítette.*

3

A Nemzeti Színház társulatának 2009-es Bánk bán – junior című előadása. A fényképet Koncz Zsuzsa készítette.

Milyen nő-képek bontakoznak ki a drámában és az egyes előadásokban?

a) Az alábbi idézetek alapján különítsd el, mi jellemzi a férfiak által jellemzett nőket és saját megszólásaikból mire lehet következtetni?

I) **GERTRUDIS**

*Meráni herceg –
Egy férfiú nem tud kifogni egy
Asszonyszemélyen; s egy Gertrudis – egy
Asszony tud országok felett megállni.*

II) **PETUR**

*(...) Nem egészen. Csak hogy egy
Asszonynak engedelmeskedni nem
Fogunk.*

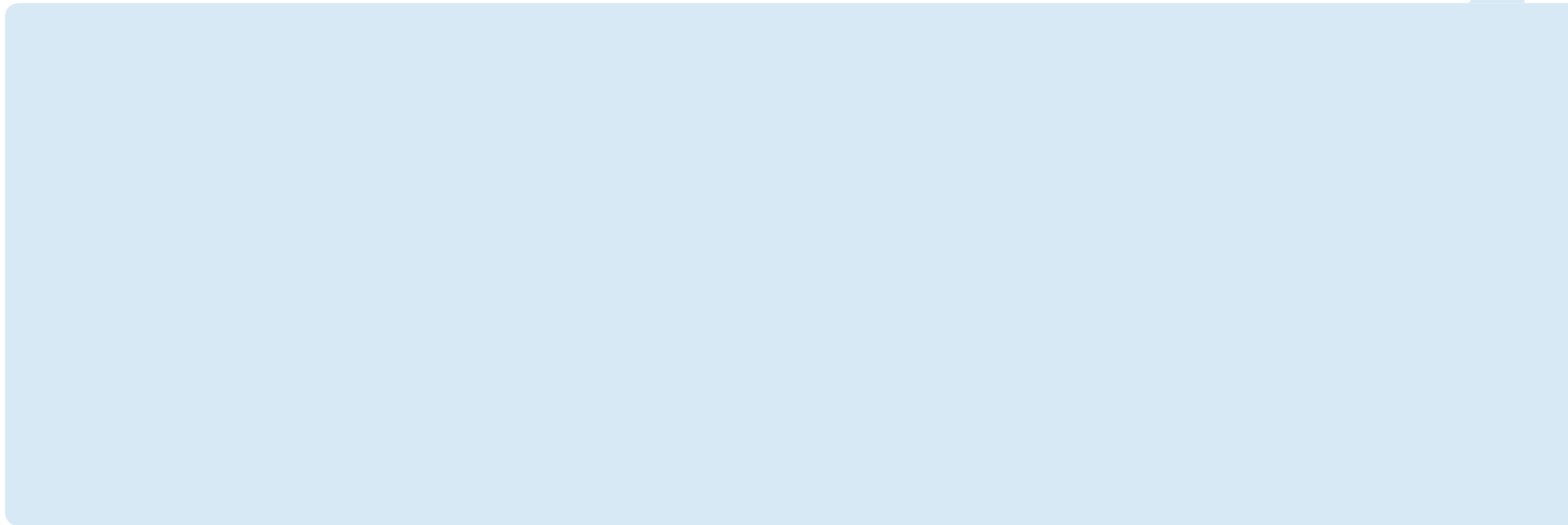
III) **MELINDA**

*(...) Midőn kezem' megkérte, nem rogyott
Ő térdre –! szép se' volt igen; de egy
Alphonsus, egy Caesar állott előttem.
„Szabad tekintet, szabad szív, szabad
Szó, kézbe kéz és szembe szem, – minálunk
Igy szokta a szerelmes: aki itt
Letérdel, az vagy imádkozik, vagy ámít.”
Ő mondta ezt, ámító! és bizony
Bánk nem hazud: s ezért megvet Melinda.*

IV) **BIBERACH**

*Hm –! minden, ami a fehérszemélyek
Szív-büszkeségeinek hízelkedik,
Egyúttal az már tetszik is nekik.
Ők a legundokabb kirugdalódzót
Is még dicsőségesnek esmerik,
Ha benne egy kis rendkívül-való van.
Egy herceg – egy királyi néne – egy
Kereszt – arany lánc, mind egérfogók
Az asszonyokra nézve.*

b) Az alábbi képek alapján milyen Melindákat látsz?
Hasonlítsd össze őket!

1879. Nemzeti Színház, Márkus Emília mint Melinda. Uher Ödön felvétele.

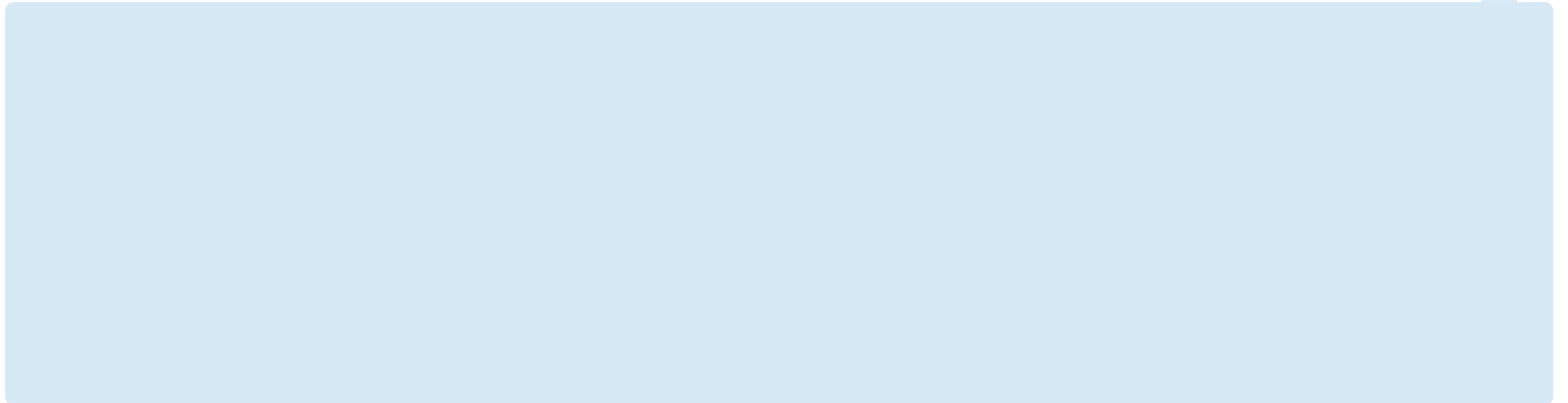

2007. Zsótér Sándor rendezése, Sárosdi Lilla mint Melinda. Koncz Zsuzsa felvétele.

1976. Kazimir Károly rendezése, Zsurzs Katalin mint Melinda. A képet Benkő Imre készítette.

A korábbi feladatokra adott válaszok figyelembevételével készíts érvelő esszét az alábbi témák egyikéről:

- a) Bánk bán az igazi tragikus hős
- b) Petur a darab egyetlen hazafias hőse
- c) Melinda az igazi tragikus hős

Felhasznált irodalom:

Bíró Ferenc: Javaslat a „Bánk bán” tragikumának értelmezéséhez, Holmi, 2007/2, 168–175.

Imre Zoltán: A nemzet színpadra állításai, Ráció, 2013.

Katona József: Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség lábra nem tud kapni? 1821, Színház, 2007/2, 35–39.

Magyar színháztörténet 1790–1873 (szerk. Kerényi Ferenc), Akadémiai, 1990.

Magyar színházművészeti lexikon (főszerk. Székely György), Akadémiai – OSZMI, 1994.

01 *Hogyan érkeztél?*

Gondold át, hogy hogy érzed magad, amikor megérkezel az előadásra! Jó kedved van? Várakozás van benned? Ideges vagy, mert késve indultál vagy érkeztél? Máshol jár a fejed? Éhes vagy, szomjas vagy? Meleged van vagy fázol?

Ha tudjuk, hogy vagyunk, amikor egy előadásra megérkezünk, könnyebben érthetjük meg saját reakcióinkat. És egy kis gyakorlással megtanulhatjuk kikapcsolni, de legalábbis háttérbe szorítani a külvilágot: lélekben, fejben is megérkezni. Ki tudja, talán éppen a minket foglalkoztató kérdést látjuk viszont majd az előadásban! Ha pedig valami másról szól, nyitottá válhatunk erre a másra.

02 *Milyen térbe érkezel?*

Hol ülsz, hol ülnek a nézők? Van-e előtér, ruhatár, büfé? Mit viselnek körülötted az emberek? Hétköznapi vagy alkalmi a ruhájuk? Épületben vagytok vagy kültéren? Ha épületben, vajon színháznak építették? Hol játszanak majd a színészek? Már színen vannak az érkezéskor? Van-e függöny színpad és nézőtér között? Elsötétül a nézőtér az előadás kezdetekor? Kényelmesen ülsz vagy kényelmetlenül? Jól látsz? Jól hallasz? Mennyire vagy közel a színészekhez? Inkább nagy vagy inkább kicsi a nézőtér? Látod a színészek arcjátékát?

Térélményünk nagyban befolyásolhatja, hogy milyen hatást gyakorol ránk az előadás. Kültéren például elvonhatja a figyelmünket a távolból beszűrődő zaj, vagy ráerősíthet az előadás hangulatára a madarak csicsergése és a napsütés. Egy nagy színház nézőterén sok múlhat azon, hova szól a jegyünk: a karzatról egészen mást láthatunk

és hallhatunk az előadásból, mint az első sorban ülve. Az előadás tere lehetett adottság az alkotóknak, de olyan is előfordul, hogy kifejezetten a darabhoz választották. Sőt, még az is megeshet, hogy a helyet választották ki először, és ahhoz írtak azután darabot.

03 Hogyan hatott rád az előadás?

Volt szünet? Hogyan érezted magadat a szünetben? És hogyan az előadás végén? Tudtál figyelni vagy el-elkalandoztak a gondolataid? Ha volt, amikor tudtál, de időnként máshol járt a fejed, hol vesztetted el a fonalat? És vajon miért? Valami eszedbe jutott az előadásról, és továbbgondoltad? Vagy kevésbé volt izgalmas, ami éppen a színpadon zajlott? Ha igen, meg tudnád fogalmazni, pontosan miért?

És hol volt könnyű figyelni? Ott vajon miért? Milyen érzéseket éltél át? Örömet, szomorúságot, feszültséget, megkönnyebbülést, rokonszenvet, unalmat? Még mit? Ezek az érzések mennyiben voltak összehangban azokkal, amikkel érkeztél, és mennyiben voltak mások? Megváltozott a hangulatod az előadás végére? Van elképzelésed arról, hogy a körülötted ülők hogyan élték meg az előadást? Ha igen, összhangban voltál velük, vagy úgy érezted, mintha nem is ugyanazt az előadást néznének?

04 Mit gondolsz az előadásról?

Mindent értettél? Tetszett az előadás? Nem tetszett? Volt, ami tetszett, de volt ami nem? Pontosan mik igen és mik nem? Tudnál részletesen válaszolni arra a kérdésre, hogy miért tetszett vagy miért nem tetszett egy-egy rész, illetve összességében az előadás? Maradtak nyitott kérdések? Volt olyan gondolat, szituáció, történés, szereplő ami/aki továbbgondolásra készítetted? Ha maradt megválaszolatlan kérdésed, hogy érzed: ezt nem fejtette ki az előadás elég világosan, esetleg megfélekezett róla, vagy szándékosan hagyta nyitva, hogy a nézők a saját válaszukat kereshessék meg rá?

05 Mit gondolsz a színészi játékról?

Élvezted a színészek játékát? Ha igen, miért, ha nem, miért nem? Volt, aki kimagaslott a többiek közül? Volt, aki valamiért kilógott a játék egészéből? Vajon miért? Másképpen játszott? Jelezhetett ezzel valamit a színész vagy a rendezés? Vagy nem volt olyan ügyes, jó? Ezt honnan lehetett tudni, érezni? Hogy látod, mennyire törekedtek a színészek arra, hogy játékuk valóságosnak hasson?

Sokat kifejeztek a szereplőkben zajló lélektani folyamatokról, meg lehetett sejteni ki nem mondott gondolatokat, érzéseket? Vagy inkább elemelték a játékot a valóságtól, teátrálissá, azaz hangsúlyozottan színházivá, stilizálttá, expresszívvé tették? Esetleg egy-egy színész játékán belül vagy a színészek játéka között is volt hullámvás ebben a tekintetben? Jelzett-e ez valamit, vagy inkább túnt véletlenszerűnek?

06 Mit gondolsz a díszletről?

Volt már szó a térről. Hogyan illeszkedett ebbe a színpad/játéktér díszlete? Milyen tárgyak voltak jelen? Volt-e kapcsolatuk a környezetükkel vagy attól elkülönült világot alkottak? Egyértelműen megkülönböztethető volt díszlet és kellékek? Milyen színekkel, anyagokkal, formákkal találkoztál? Miként kapcsolódtak ezek az előadáshoz? Változtak-e, és ha igen, hogyan? Mennyire voltak látványosak, hangsúlyosak? Mennyire használták a díszletet következetesen az alkotók? Hogyan képezte le az az előadás világát, térbeliségét?

07 Mit gondolsz a jelmezekről?

Vannak jelmezek? Ha nincsenek, az vajon mit jelent: hogy hétköznapiak vagy hogy a színészek nem öltöztek át, a saját ruhájukat viselik? Mit jelez ez számodra? Ha vannak jelmezek, milyenek ezek? Tetszenek? Ha igen, miért, ha nem, miért nem?

Mit jelezhetnek? Gondolj a stílusukra, az anyagukra, a színükre, az állapotukra! Inkább egységesek vagy inkább különbözőek az egyes szereplők ruhái? Ha különböznek, fel tudsz fedezni valamilyen szabályszerűséget, elvet, hogy mi alapján? Utalnak korra, nemre, életkorra, származásra, társadalmi státuszra, a karakter tulajdonságaira, jellemére, a történetben betöltött szerepre, érzelmekre? Változnak az előadás folyamán? Hogyan?

o8 Milyen akusztikus elemei voltak az előadásnak (zene, zaj)? Mit gondolsz ezekről?

Volt zene? Milyen hangulata volt? Mikor hangzott fel először? Milyen eseményekhez, helyzetekhez kapcsolódóan jelent meg? Végig szólt? A szereplők közben beszéltek, mozogtak, esetleg megmerevedtek vagy elsötétült a színpad? Aláfestő szerepe volt? Esetleg ellentmondott a szavakban, mozdulatokban kifejezetteknek? Szükségesnek, jónak vagy feleslegesnek érezted? Milyen zajok voltak? Ezek közül melyek voltak szerinted szándékoltak, jelentőséggel bíróak, és melyek a színházi szituáció melléktermékei?

Voltak hangeffektek? Milyen hatást keltettek benned? Volt, ami zavart? Volt, amit feleslegesnek éreztél? Miért? Mennyire fektettek szerinted az alkotók nagy hangsúlyt az előadás hangzására? Miként kapcsolódott az az előadás egészéhez? Volt-e olyan jelenet, amelyben különös jelentősége volt egy nem verbális, nem nyelvi hangeffektnek?

o9 Elhangzott-e szöveg az előadásban? Volt-e az előadásnak története?

Ha igen, mit gondolsz ezekről?

Élőbeszédszerű volt? Vagy verses? Archaikus, régies nyelvezetű? Vagy mai? Használtak benne szleng kifejezéseket? Ha igen, ezek hitelesek voltak? Logikusan alakultak az események? Milyen volt a történetmesélés, az események ritmusa? Volt narrátor? Voltak párbeszéddek? Ha igen, mennyire tűntek természetesnek? Milyen volt a ritmusuk? Mennyire voltak izgalmasak? Volt, ahol igen, volt, ahol nem? Vajon mitől függött? Volt, ahol énekeltek az előadásban? Milyen pontokon?

Természetesnek érezted az ének megszólalását? Vajon ehhez az előadáshoz született a szöveg vagy drámaként írta meg azt egy drámaíró? Esetleg regény alapján írtak belőle drámát az alkotók? Ha ehhez az előadáshoz született, akkor ki írhatta? A dramaturg? Egy író? A rendező? A társulat? Együtt többen? Szerinted volt benne szerepe az improvizációnak? Miből gondolod? Ha megírt, korábban megjelent drámáról van szó, milyen nyelven írták? Ha nem magyarul, ki fordította? Esetleg létezik több fordítás is? Amit hallottál, mennyire lehet friss?

10 Hogyan mozogtak a szereplők a színpadon?

Mennyire láttad kötöttnek, koreografáltnak a színészek mozgását? Mennyire hatott természetesnek, hétköznapiak? Meg tudod nevezni a mozgás műfaját? Hogyan viszonyult az előadás többi eleméhez? Ha táncként határozta meg, hogyan viszonyult a zenéhez, a fényekhez? Általánosságban mennyire volt dinamikus, és mennyire volt akciódús az előadás? Ha változó mértékben, akkor ez összefüggött-e a témával, történettel? Mennyire volt meghatározó a mozgás az előadás hangulatában?

11 Milyen világítással dolgoztak az alkotók? Milyen technikai megoldásokat láttál?

Itt ismét fontos a tér, amelyben az előadás megvalósul. Szabadtéren láttad? Beltéren? Ha szabadtéren, utaltak-e a darabban a környezetre, természetre? Beemelték-e a játékba? Esetleg jelentősége volt a napszaknak is? Ha beltéren, akkor mit figyeltél meg, mire és hogyan használták az alkotók a fénytechnikát? Elsötétült a szín az előadás előtt, illetve a végén? A megszólalókat kiemelte külön fény? Voltak hirtelen fényváltások? Meleg, hűvös

fényt alkalmaztak-e inkább, volt-e színes fény a fények között? Az egyes jeleneteket elválasztotta valamilyen módon a fényhasználat, vagy inkább egységesnek láttad a megvilágítást?

Vajon honnan jött a fény? Volt erre valahol egy külön csapat, akik irányították? Láttál reflektorokat, spot lámpákat? Volt-e lámpa „játékban”, pl. csillárként, állólámpaként a színpadon? Mekkora jelentősége volt szerinted a hangulat kialakításában a fényeknek? Volt-e valahol dinamikai, ritmusalakító szerepe? Volt-e valahol zavaró számodra? Vajon miért?

Milyen egyéb technikai eszközöket használtak még az alkotók? Volt füstgép? Volt vetítés? Ha igen, ez hogyan viszonyult az előadáshoz, illetve az adott jelenethez? Előre felvett képsorról lehetett szó vagy esetleg élőben született, akár a színpadon, akár a kulisszák mögött? Aláfestő elemként alkalmazták?

Ha úgy gondolod, élőben láthatta a közönség a felvételeket, mi utalt erre? Meg lehetett-e erről győződni, vagy elképzelhető, hogy olyan benyomást keltett, mintha élőben zajlana, de előre felvették? A színészek reflektáltak valamilyen módon a videóra, bejátszásra? Ők is nézték? Vagy a játékok háttereként működött? Esetleg interakcióba léptek valakivel a videó segítségével? Vajon használtak-e internetet?

Használtak-e az előadásban mikrofont vagy mikroportot? Mikor? Esetleg csak éneklésnél, vagy amikor megszólalt a zene? Folyamatosan? Bizonyos helyzetekben? Csak hangosításra használták vagy esetleg módosították (torzították) a hangot? Milyen benyomást keltett ez benned?

Hogy érezted, ezek a technikai eszközök lényegileg hozzáadték az előadáshoz? Kizökkentettek? Ha igen, vajon ez lehetett az alkotók szándéka? Esetleg csak díszítőelem volt a technika? Mennyire volt színházi, mennyire reagált a színházi szituációra, mennyire kapcsolódott ahhoz?

12 Mit gondolsz a rendezésről?

Mit gondolsz, a fentiekben végiggondolt hatásokból, és hatáskeltő elemekből miért felelt az előadás rendezője? És miért a színész, a dramaturg, a kellékes, a díszlettervező, a jelmeztervező, a zeneszerző, a hangtervező, a fénytervező, a koreográfus, a rendezőasszisztens, a hangtechnikus, a fénytechnikus? Ezek közül vajon mindegyik részt vett az általad látott előadás készítésében, a munkafolyamatokban? Pontosan szét lehet szerinted szálaezni, kinek mi volt a munkája, hozzájárulása a megszületett alkotáshoz? Ha nem, lehet sejteni? Miből?

ORSZÁGOS
SZÍNHÁZTÖRTÉNETI
MÚZEUM ÉS
INTÉZET

PETŐFI
IRODALMI
MÚZEUM

Petőfi Irodalmi Múzeum, Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet
Budapest, 2021
www.oszmi.hu

Felelős kiadó: Demeter Szilárd főigazgató
Grafika, tipográfia, tördelés: Roth Péter

ISBN 978-615-5517-67-9

© *Petőfi Irodalmi Múzeum, 2021*
© *Deres Kornélia, 2021*

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE